

УДК 338.43: 334.758 (477)

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-3-391

М.С. Пономарьова, канд. екон. наук, доцент

e-mail: univerms@ukr.net

orcid.org/0000-0001-8463-821X

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

О.В. Аксьонова, здобувач

**Причорноморський науково-дослідний інститут економіки
та інновацій**

e-mail: Oksana_aksyonova@ukr.net

УМОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР АГРОБІЗНЕСУ: МАКРО-, МЕЗО-, МІКРО- РІВНІ

У статті розглянуте питання умов регулювання вертикально інтегрованих підприємницьких структур агробізнесу. Визначені передумови та напрями економічної інтеграції в структурах агробізнесу, а саме забезпечення високоефективного господарювання в АПК. Визначена роль державного регулювання агробізнесу. Розкритий склад вертикально інтегрованої структури економічної системи. Представлені основні агрохолдинги та їх часта в структурі земельного банку. З удосконаленням типів підприємницької діяльності визначене місце господарських зв'язків між окремими компаніями та різноманітних об'єднань. Визначено, що створення міжгалузевої інтеграції різних ланок агропромислового виробництва на основі взаємовигідних економічних відносин між їх підприємствами є головною передумовою забезпечення високоефективного виробництва предметів споживання, у тому числі продуктів харчування.

***Ключові слова:** інтегральні процеси, агробізнес, вертикально-інтегрована структура, підприємництво, конкуренція.*

Постановка проблеми. Створення власної справи- це завжди величезний ризик і подолання опору, що неминуче виникає з народженням нового. Створюючи власну справу, потрібно знати, що це не тільки можливість (за сприятливих умов) користуватися благами, які пророкує це починання, а й відповідальність за її функціонування, розвиток,

виживання. Бізнесменом фактично може бути будь-яка людина- інженер, економіст, технік, медпрацівник, продавець, винахідник, службовець, робітник, викладач, студент, домогосподарка, пенсіонер, школяр. Необхідно тільки визначити власні підприємницькі здібності та ймовірні можливості стати бізнесменом. Але залишитися бізнесменом зуміють лише ті, хто нестандартно мислить, має силу волі, цілеспрямованість, велику працездатність, націленість на пошук нового, тобто ті, які у підприємницькій діяльності вбачають зміст усього свого життя [1]. Аграрний сектор економіки країни займає провідне місце в розвитку народногосподарського комплексу. Пріоритетність агропромислового виробництва безперечна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан інтеграційних процесів агропромислового підкомплексу та перспектив агробізнесу привертають увагу багатьох дослідників-економістів, серед них: Андрусенко Г.О., Мартянов В.П., Юрчишин В.В., Левківська Л.М., Швець Т.В., Білоконь Т.М., Табенська О.І., Чорна Н.П., Журкану О.М., Іртищева І.О., Стройко Т.В., Шовкун Л.В., Савельєва О.М., Ігнатюк А.І. На думку більшості авторів інтеграційні об'єднання підприємств дозволяє перейти на якісній рівень управління, який дає можливість використовувати різні форми координації дій та інтересів, управлінських мотивацій учасників об'єднання, відкриваючи тим самим реальні перспективи підвищеної ефективності виробництва. Відомі вчені Левківська Л.М., Швець Т.В. стверджують, що формування та розвиток інтегрованих формувань в агробізнесі є результатом здійсненої аграрної реформи і, зокрема, земельної. Найпоширенішою формою інтеграції в Україні стали агрохолдинги, які забезпечують ефективне функціонування «продуктового ланцюга». В свою чергу Білоконь Т. М. наголошує [5], що серед основних переваг вертикальної інтеграції можна виділити підвищення ефективності виробництва завдяки оптимізації технологічної складової; забезпечення стабільності поставок і збуту продукції, зменшення залежності від постачальників і збутових структур; посилення конкурентної позиції, іміджу та репутації як вертикально інтегрованої структури в цілому, так і її окремих учасників; зниження трансакційних витрат при укладанні угод між учасниками вертикально інтегрованої структури; можливість зниження ціни на кінцевий продукт; синергетичний ефект; раціональне використання відходів промисловості. Проте слід враховувати, що серед недоліків вертикальної інтеграції виділяють:

зростання витрат на управління та контроль; можливість зниження мотивації окремих підрозділів; зменшення робочих місць у результаті підвищення технологічної оснащеності; втрата самостійності учасників вертикально інтегрованої структури. На думку Табенської О.І. [6] вертикальна інтеграція є безперечним бажанням контролювати верхні поверхи виробничого ланцюжка для забезпечення збуту сільськогосподарської продукції, захисту від коливання цін на сировинних ринках і гнучкої реакції на запити споживачів. Вона вимагає значних інвестицій: це або концентрація капіталів за допомогою горизонтальної інтеграції кооперативів.

Об'єктивною і невідкладною стала необхідність виведення аграрної реформи на організаційно вищий рівень, підвищення її темпів і поглиблення на основі формування ефективного власника й розвитку підприємницької діяльності [2,4,14,15]. Перехід до ринку в аграрному секторі економіки вимагає розвитку вільного підприємництва, що не могло не привернути і нашої уваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження умов регулювання вертикально інтегрованих підприємницьких структур агробізнесу.

Виклад основного матеріалу. Аграрний бізнес - це особлива підсистема економічних відносин, що склалася в аграрному секторі розвинених країн внаслідок злиття аграрного, промислового і торгового капіталів у процесі поглиблення інтеграційних зв'язків між сільським господарством та промисловістю (вертикальної інтеграції) [2].

На сьогоднішній день є ряд причин, які обумовлюють зростання аграрному секторі регіонів розвитку підприємництва: низька мотивація та рівень соціальних гарантій, високий рівень міграції, зростання безробіття, незаповнені ніші в ринковому просторі з надання послуг населенню, потреба в нових діях і підходах щодо виходу її з кризи; необхідність розробки і впровадження новацій в аграрне виробництво. На рис.1 представлена структура агробізнесу як виду підприємницької діяльності, що обумовлює повну взаємодію та взаємозв'язок його елементів і отриманих результатів. З основних напрямів забезпечення високоефективного господарювання в АПК є трансформація економічних відносин і розвиток різних форм господарювання, серед яких найважливішим є формування відносин власності на принципово новій основі. Багатоукладність господарювання належить до важливих

принципів аграрної політики в Україні, є невід’ємною частиною глибоких соціально-економічних перетворень на селі. Вона відображає рівноправний розвиток різних типів власності - приватної і суспільної, з яких модифікуються певні форми, створюються відповідні підприємницькі структури [3].

Рис. 1. Структура агробізнесу як виду підприємницької діяльності

Державне регулювання агробізнесу - це об'єктивна потреба, яку слід знати і враховувати. Роль держави в економічному житті суспільства сьогодні значно посилюється. Це виявляється у розробці системи нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання аграрного ринку, підприємницької діяльності, митних правил, банківської діяльності, цін і заробітної плати, соціального захисту населення.

З розвитком товарного виробництва, його монополізації та ускладнення відтворювальних процесів обмежувалися можливості регулювання ринкового механізму. Стабільна система забезпечення продовольчої безпеки населення, розвиток агропромислового комплексу та харчової промисловості є важливими факторами підвищення економічного добробуту країни [9]. Найбільшими підприємствами на сільгоспринку України, є, поза всяким сумнівом, агрохолдинги. Вплив цих підприємств важко недооцінити. Саме вони дають левову частку ВВП країни, створюють робочі місця, регулюють ціни на продукти харчування.

Одночасно з удосконаленням типів підприємницької діяльності розвиваються господарські зв'язки між окремими компаніями та створюються різноманітні їх об'єднання. Це відбувається на основі міцного

переплетення двох принципів- монополії та конкуренції. Головними формами монополістичних об'єднань є картелі, синдикати, трести, концерни та конгломерати. Відносини між підприємствами можуть будуватися на основі так званої системи участі, за якої одна компанія володіє частками капіталу інших або володіння взаємне.

Сучасне українське право має єдиний документ, що безпосередньо регулює холдингові відносини. Це Положення про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації (за № 224 від 11.05.1994). Згідно з ним, холдингова компанія- це господарюючий суб'єкт, що володіє контрольними пакетами акцій інших господарюючих суб'єктів. Останні є дочірніми підприємствами компанії. Зазначене положення регулює тільки ті випадки, коли холдинги створюються під час реорганізації державних підприємств, тому є вузько орієнтованим документом, що не може передбачити усієї багатоманітності відносин, які виникають у процесі господарської діяльності. Вертикально інтегровані структури економічної системи, які мають у складі материнську та дочірню компанію представляють собою агрохолдинги. Материнська компанія, як правило, бере на себе відповідальність за зовнішні економічні зв'язки: закупівлю посівного матеріалу, засобів захисту рослин, добрив, сільськогосподарської техніки. Дочірні підприємства, отримують право на операційне управління процесами на місцях. Основні агрохолдинги країни та їх часта в структурі земельного банку представлена за даними табл. 1.

Агрохолдинги займаються, як правило, основними видами діяльності: сільськогосподарським виробництвом, переробкою аграрної сировини та торгівлею кінцевими продуктами харчування, що мають нагоду до коротко- або довгострокового розвитку.

В 2018 р. кількість агрохолдингів склала 85, що на 9 % менше ніж у попередньому році. Саме тому відбулося зниження сукупного земельного банку агрохолдингів. У користуванні агрохолдингів знаходяться 3206 тис. га, що складає 27,5 % угідь сільськогосподарського призначення, яке за останні десять років зросло на 20 % (рис.2).

На сьогоднішній день підприємства українського АПК експортують продукцію в: країни Азії - близько 42 %, ЄС - понад 33 %, Африки - близько 16 %, СНД - трохи вище 6%. При цьому майже 80 % в загальному обсязі становить сировину, а не готову продукцію.

1. Основні агрохолдинги та їх часта в структурі земельного банку, 2018 р.

Назва	Спеціалізація	Земельний банк	
		тис. га	%
Кернел	виробництво і експорт соняшникової олії; виробництво і експорт зернових і олійних культур; логістика та зберігання; молочне тваринництво.	530,0	16,5
Ukrlandfarming	виробництво і експорт зернових і олійних; логістика та зберігання зернових; банківські послуги.	500,0	15,6
МХП	птахівництво, експорт м'яса птиці; виробництво і експорт зернових і олійних; виробництво кормів; тваринництво; м'ясопереробка; біогаз.	370,0	11,5
Астарта-Київ	виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання та логістика; виробництво і експорт цукру; тваринництво; виробництво і експорт соєвої олії; біогаз.	250,0	7,8
Континентал Фармерз Груп	виробництво і експорт зернових, олійних і технічних культур; насінництво; зберігання.	195,0	6,1
HarvEast	виробництво зернових, бобових і соняшнику; зберігання зернових; молочне тваринництво; виробництво комбікормів; насінництво.	127,0	4,0
ИМК	виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання; молочне тваринництво.	123,9	3,9
Эпицентр К	будівельно-господарські гіпермаркети; виробництво і експорт зернових і олійних; зберігання зернових; молочне тваринництво.	121,4	3,8
УКРПРОМИН ВЕСТ-АГРО	виробництво і експорт цукру; виробництво цукрових буряків, зернових і олійних культур; зберігання зернових; виробництво і експорт борошна; молочне тваринництво; свинарство.	120,0	3,7

Рис. 2. Сукупний земельний банк агрохолдингів України, млн га

Важливим аспектом діяльності агрохолдингів є їх можливості щодо забезпечення необхідної якості сільськогосподарської та харчової продукції. Вхід України до СОТ, вихід на ринки ЄС вимагають дотримання певних стандартів якості продукції. На жаль таких стандартів досить важко дотримуватися невеликим та дрібним сільськогосподарським виробникам і переробним підприємствам, не говорячи вже про домогосподарства населення, частка яких у виробництві окремих видів продукції сягає 70-90 % (молоко, овочі, картопля). Створення міжгалузевої інтеграції різних ланок агропромислового виробництва на основі взаємовигідних економічних відносин між їх підприємствами є головною передумовою забезпечення високоефективного виробництва предметів споживання, у тому числі продуктів харчування [9]. Нормальне функціонування неможливе як сільськогосподарських так і інших галузей, і національної економіки в цілому. Це ще раз підкреслює вагомое значення АПК як ведучої конструкції всієї економіки.

Завдяки застосуванню новітніх технологій у виробництві та переробці продукції сільського господарства, можливостей контролю за дотриманням технології на всіх її етапах, запровадженню необхідних

стандартів якості, агрохолдинги мають безперечні конкурентні переваги порівняно з іншими формами ведення агробізнесу.

Сьогодні актуальними для таких структур є питання стратегічного й оперативного менеджменту, маркетингу, фінансів, бухгалтерського обліку і звітності, внутрішнього контролю та аудиту. Актуальною для області функціонування таких об'єктів є розробка системи контролю і внутрішнього аудиту їх фінансово-господарської діяльності. Необхідність здійснення внутрішнього аудиту обумовлена наявністю контролю, який передбачає право одного господарюючого суб'єкта впливати на діяльність іншого для досягнення чітко визначеної мети (прибутку). Право на здійснення такого контролю і ступінь його прояву обумовлюється часткою власності в капіталі підприємства, що контролюється.

Підприємницькі структури повинні забезпечити впровадження інвестицій та інновацій, а також зміни в організації виробництва шляхом розподілу ресурсів, адаптації до зовнішнього середовища, внутрішньої координації та прогнозування нових змін на ринку товарів. Стратегія використовує набір інструментів для досягнення мети, що поєднуватиме інтегрований підхід до діяльності підприємства та здатність реалізовувати плани розвитку шляхом порівняння досягнень звітний рік з реальними можливостями та досягненнями компанії за останній час років [10]. На сучасному етапі конкуренція ведеться насамперед між гігантськими об'єднаннями, всередині них, а також між підприємствами монополістичного сектора економіки та різних форм власності. [11] В пошуку ведення підприємництва як способу ефективного розвитку агробізнесу слід: більш повно використовувати правову базу розвитку і підтримки підприємництва; систему забезпечення матеріальних умов розвитку підприємництва; сформувати ринкову інфраструктуру і конкурентне середовище для забезпечення підприємницької діяльності; створити спеціальну систему фінансування, кредитування і страхування підприємницької діяльності на селі, розробити систему інформації і науково-технічної підтримки сільськогосподарського підприємництва тощо [12].

Висновки. Для подальшого розвитку агрохолдингам необхідні значні інвестиції. На сучасному етапі без інтеграції виробництва, особливо в агропромисловому комплексі, так як вертикальна інтеграція переробних і сільськогосподарських підприємств сприяє розвитку ефективних виробничих відносин між усіма ланками технологічного процесу агропромислового виробництва, підвищенню ефективності їх функціонування. Отже, в умовах ринкової економіки агробізнес може

успішно розвиватися тільки тоді, якщо забезпечуються збалансовані зв'язки сільського господарства зі сферами постачання та переробними галузями промисловості, що створюються на основі вертикальної інтеграції.

Бібліографічний список.

1. Пономарьова М.С., Загорська Ю.В., Чернега І.І. П 56 Підприємництво в агроформуваннях: навч. посібник. - ХНАУ, Харків, 2014. - 230 с.
2. Журкану О.М. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу на регіональному рівні // Агросвіт. 2009. С. 30-34.
3. Чорна, Н. Основні переваги розвитку великих підприємств в агробізнесі [Електронний ресурс] / Н.П. Чорна // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. – Ужгород, 2009. – Спецвип. 28, ч. II. – С. 195-200.
4. Левківська Л.М., Швець Т.В. Формування та функціонування інтегрованих структур в агробізнесі // Формування ринкової економіки. 2015. № 33. С. 234-242.
5. Білоконь Т.М. Особливості функціонування вертикально інтегрованих структур С. 1-3.
6. Табенська О.І. Сучасні інтеграційні процеси в агропромисловому комплексі України // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки. – № 3 (80). – 2013.
7. Андрусенко Г.О., Мартянов В.П. та ін. Організація агробізнесу і підприємництва: навч. посібник / За ред. В.П. Мартянова; Харк. держ. аграр.ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Харків, 1998. — 280 с.
8. Юрчишин В.В. До стратегії соціального та економічного розвитку сільського господарства // Агроінком. – 2003. – № 11–12. – С. 17–23.
9. Dolzhykova I., Irtysheva I., Ponomarova M. Conceptual fundamentals of development of the food security system // Baltic Journal of Economic Studies, Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019, 262 p. P 57-64. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/>
10. Ponomarova M.S. The substantiation of strategic development of the agricultural enterprises under modern economic [Обґрунтування стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання]. Вісник ХНАУ. Серія “Економічні науки». 2017. № 2. С. 268 – 275.

11. Рябуха М.С. Конкуренція як категорія ринкових відносин та конкурентоспроможність як предмет наукових досліджень / М.С. Рябуха, А.Є. Цицоріна // Вісник ХНАУ. Серія: економіка АПК і природокористування. – Харків: ХНАУ 6(2007): 96-100

12. Пономарьова М.С. Шовкун Л.В., Савельєва О.М. Економічні та правові важелі підприємництва як складника ефективного розвитку агробізнесу. Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 1. – С. 227–236.

13. Іртищева І.О. Побутова інноваційних моделей регіональної агропродовольчої сфери та інтеграційній основі / І.О. Іртищева // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С.39-43.

14. Іртищева І. О. Державне регулювання розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 80–87.

15. Ігнатюк А. І. Вертикально інтегровані структури на галузевих ринках України / А. І. Ігнатюк // Вісник Київського університету. Серія: Економіка. – 2009. – Вип. 109. – С. 19–23.

Пономарёва М.С., Аксёнова О.В. Условия регулирования вертикально интегрированных предпринимательских структур агробизнеса: макро-, мезо-, микро- урени. В статье рассмотрен вопрос условий регулирования вертикально интегрированных предпринимательских структур агробизнеса. Определены предпосылки и направления экономические интеграции в структурах агробизнеса, а именно обеспечение высокоэффективного хозяйствования в АПК. Определена роль государственного регулирования агробизнеса. Раскрыт состав вертикально интегрированной структуры экономической системы. Представлены основные агрохолдинги и их частая в структуре земельного банка. С усовершенствованием типов предпринимательской деятельности определено место хозяйственных связей между отдельными компаниями и различных объединений. Определено, что создание межотраслевой интеграции различных звеньев агропромышленного производства на основе взаимовыгодных экономических отношений между их предприятиями является главной предпосылкой обеспечения высокоэффективного производства предметов потребления, в том числе продуктов питания.

Ключевые слова: интегральные процессы, агробизнес, вертикально-интегрированная структура, предпринимательство, конкуренция.

Ponomarova M.S., Aksyonova O.V. Conditions regulation of vertically integrated agribusiness entrepreneurial structures: macro-, meso-, micro- levels

Vertical integration is the undisputed desire to control the upper floors of the production chain to ensure the sale of agricultural products, to protect against fluctuations in commodity markets and to respond flexibly to consumer requests. It requires significant investment: it is either the concentration of capital through the horizontal integration of cooperatives.

The article considers the issue of regulation conditions for vertically integrated entrepreneurial structures of agribusiness. The prerequisites and areas of economic integration in the structures of agribusiness, namely the provision of highly efficient management in the agro-industrial complex, are determined. The role of state regulation of agribusiness is determined. The composition of a vertically integrated structure of the economic system is disclosed. The main agricultural holdings and they are frequent in the structure of the land bank are presented. With the improvement of types of entrepreneurial activity, the place of economic relations between individual companies and various associations has been determined. It has been determined that the creation of intersectoral integration of various links of agro-industrial production based on mutually beneficial economic relations between their enterprises is the main prerequisite for ensuring highly efficient production of consumer goods, including food.

Significant investment is required for further development of agro holdings. At the present stage, without the integration of production, especially in the agro-industrial complex, as the vertical integration of processing and agricultural enterprises contributes to the development of effective industrial relations between all links of the technological process of agro-industrial production, improving the efficiency of their operation. Therefore, in a market economy, agribusiness can only thrive if it balances agriculture with supply and processing industries created through vertical integration.

Keywords: integrated processes, agribusiness, vertically integrated structure, entrepreneurship, competition.

Стаття надійшла до редакції: 03.06.2019 р.